

A: Avranches 232 ff. 64r-68v

printed in green when I disagree with Morin's readings

* 'si' often appears as 'fi'

=====

P(ETRI) ABAELARDI TRACTATVS DE INTELLECTIBVS

[1] De speculationibus itaque, hoc est intellectibus, disserturi, statuimus, ad diligentius eorum / documentum, ipsos primum a ceteris animae passionibus sive affectionibus disiungere¹, his / videlicet quae ad eorum naturam maxime videntur accedere; deinde ipsos quoque ab invicem propriis separare / differentiis, prout necessarium doctrinae sermonum existimamus esse. Sunt autem quinque a quibus di/ligenter eos disiungi convenit: sensus videlicet, imaginatio, existimatio, scientia, ratio. /

[2] Cum sensu autem intellectus tum origine tum etiam nomine coniunctus est. Origine quidem, quod quislibet / quinque sensuum rem quamlibet attractando, ipsius nobis intelligentiam mox ingerit. Videndo / quippe aliquid, vel audiendo, sive odorando, aut gustando, seu tangendo, ipsum quod sentimus mox / intelligimus. Adeoque a sensibus ad intellectus surgere humana imbecillitas compellitur, / ut vix aliquid intellectu formare possimus, non ad corporalium similitudinem rerum quas sen/suum experimentis didicimus.

[3] Vocabulo etiam nonnumquam sensus pro intellectu abutimur, cum vide/licet sensum verborum dicimus pro intellectu ipsorum. Visum quoque pro intellectu, tam Aristoteles quam / plerique alii frequenter ponunt, eo fortassis quod huiusmodi sensus similior intellectui vide/atur quam ceteri. Eam quippe rem quam intelligimus sic animus ante se collocat, quomodo rem nobis / antepositam aut proximam aut longinquam cernere consuevimus. Cum itaque tam origine / quam nomine sensus et intellectus coniuncti sint, necessarium duxi eorum differentiam assignare, tunc / etiam cum simul in anima fiunt.

¶ DIFFERENTIA SENSUS AD INTELLECTVM /

[4] Differunt autem quod sensus perceptio rei corporalis est corporeo indigens instrumento, hoc est talis animae ap/plicatio, quam in rem corporalem dirigi atque agere necesse sit et per corporeum aliquod exerceri instrumen/tum, utpote per oculos, vel per aures, vel quamcumque aliam corporis animati portionem sine qua nullatenus ha/beri ipse possit.

¹ disiungere] disiugere A

[5] Intellectus vero, hoc est ipsa animi excogitatio, nec corporei exercitio indiget instr/umenti quo videlicet ad excogitandum utatur, nec etiam virtute rei existentis quam excogitetur, cum aequae scilicet et / existentem et non existentem rem, sive corporalem sive incorporalem, animus sibi per intellectum conficiat, vel / praeteritorum scilicet reminiscendo vel futura providendo, vel ea etiam nonnumquam confingendo quae numquam esse con/tingit, utpote centaurum, chimaeram, hircocervum, sirenes, et alia multa. Et haec quidem / clara est sensus et intellectus differentia.

[6] Praeterea sensus nullam vim deliberandi aliquid habet, hoc est atten/dendi aliquid secundum aliquam naturam aut proprietatem ipsius. Vnde aequae tam irrationalibus quam rationalibus / communis est animalibus. At vero intellectus esse non potest, nisi ex ratione aliquid iuxta aliquam naturam / aut proprietatem attendatur, etiam si sit intelligentia cassa. Quippe cum centaurum sibi animus con/fingit tamquam animal partim ex homine partim ex aequo compositum; itaque animalis naturam, ac per hoc corporis si/ve substantiae, attendere eum necesse est. Et cum hominis et equi quasi partes quasdam sibi iunctas con/sideret, et humani quoque et equini corporis non praetermittit proprietatem.

[7] Vnde intellectus minime esse potest, ubicumque / ratio non subest ex qua deliberetur aliquid, hoc est attendatur iuxta naturam aut proprietatem aliquam. Ra/tionem autem dicimus vim ipsam seu facilitatem discreti animi, qua rerum naturas perspicere ac diu/dicare veraciter sufficit.

¶ RATIONIS AD RATIONALITATEM /

[8] Non idem vero est rationalitas quod ratio: illa quippe omnibus angelicis et humanis spiritibus inest, ex qua rationa/les dicti sunt; haec vero quibusdam tantum solis scilicet, ut diximus, discretis. Tantum itaque inter rationali/tatem et rationem differre arbitror, quantum inter potentiam currendi et potentiam facile currendi, / ex qua cursores Aristoteles appellat secundum membrorum flexibilium aptitudinem.

[9] Quicumque igitur spiritus ex na/tura propria discernere potest, rationalitatem habet. Rationem vero ille solus qui hoc facile exercere valet, nulla / aetatis imbecillitate remoratus aut inconcinnitate complexionis sui corporis ex qua perturbationem / aliquam trahat, ut insanus aut stultus fiat.

¶ QVOD IDEM SIT ANIMVS QVOD RATIO /

[10] Idem autem ratio quod animus nobis videtur esse. Patet itaque, ex suprapositis, intellectum tam a sensu / quam a ratione diversum esse, et eum necessario ex ratione descendere tamquam propositum rationis effectum.

[11] Vnde ubicumque ratio non inest, inde intellectum abesse necesse est qui semper, ut diximus, ex ratione / aliquam aut naturam, utpote hominis vel equi, aut proprietatem deliberat, utpote colorem aliquem / vel formam subiecti, vel eas scilicet in se ipsis speculando vel coniungendo ad invicem, sive dis/iungendo ab invicem.

¶ DIFFERENTIA imaginationis AD INTELLECTVM /

[12] Ab imaginatione quoque clarum est intellectum disiungi, cum imaginatio quoque sicut et sensus nihil [64v] ex ratione deliberet, sed in his rebus quas sensimus, nihil aliud imaginatio sit quam quaedam sensus recordatio, cum videlicet, re quam sentiebamus absente, eo adhuc modo sese animus per quamdam quodammodo recordationem sensus affectum retinet, quomodo ante erat cum sentiret, nihil nunc quoque per imaginationem ex ratione deliberans, sicut nec antea per sensum faciebat. Ideo autem per imaginationem adiunxi / quia, quando simul imaginatio et intellectus eidem insunt animae sicut frequenter sensus et intellectus, non possumus / negare quin deliberatio quaedam insit, sed per intellectum non per imaginationem.

[13] Est itaque imaginatio confusa animae perceptio sine sensu eius scilicet rei quam imaginamur; confusam dicimus, cum nihil ipsa ex ratione / deliberet sicut nec sensus. Saepe quippe sentimus ea quae nequaquam intelligentes attendimus, et cum ad / exteriora quae occurrunt circumferatur sensus, animus tamen per intellectum ad alia dirigitur. Verbi gratia, cum / alicuius rei studio vel meditatione occupati tenemur, ad eam intelligentiae nostrae nisus dirigitur, / non ad eas res quas praesentes vel videmus vel aliquo modo sentimus. Alioquin vix unquam terram vel caelum, / quae assidue videmus, intelligere cessaremus.

[14] Sed et cum de eadem re sensus et intellectus simul / habentur, diversa agunt in ipsa cum longe, ut ex suprapositis liquet, actio sentiendi et intelligendi / sint diversae, cum haec videlicet in deliberatione sit, illa minime. Sed et diversi sensus cum in eadem re si/mul agunt, vel ita si simul tangam lignum et videam, a proprietatibus suis non excidunt, diversis eandem / rem percipientes modis. Vnde et uterque sine altero plene retinetur. Sic etiam intellectus, sine sensu qui cum eo erat, omnino integer permanebit in eadem scilicet rei deliberatione quae antea erat. /

[15] Quod vero, cum imaginationem describemus, supposuimus

sine sensu; ad hoc spectat quod, cum sensus / quoque confusa sit animae perceptio nihil videlicet ex ratione diiudicans, necesse erat ad exclusio/nem sensus illud supponi. Vbi enim sensus agit, imaginatio simul in ipsum agere non potest; scilicet abs/cedente sensu, locum eius supplet non quidem sentiendo, sed rem absentem, absque ulla discernens / diiudicatione sicut et sensus facit, percipiendo, ut iam satis supra meminimus.

[16] Est itaque ima/ginatio de re absente tantum, cuius videlicet praesentia sensui non occurrit, sensus vero de praesente tantum. / Intellectus vero aequae et de absente et de praesente surgit; et notandum quod ubicumque sensus esse potest, et imagi/natio. Nam et bruta animalia, rebus quas senserant abscedentibus, imaginationem earum, teste Boethio, / retinent ipsis adhuc rebus quas senserant per quamdam recordationem adherentia ex imaginatione, si/cut antea fecerant ex sensu; et prout valent, quaedam longius quaedam brevius, hanc imaginationem deferunt / quam sensus in eis reliquit impressam. Notandum quoque quod cum quidam omnes imaginationes quasdam sensuum, ut / diximus, recordationes esse uelint, hoc est eas ex rebus sentitis solummodo haberi, Aristoteles tamen, teste Boethio / super Peri hermeneias, intellectus nostros sine imaginationibus minime haberi perhibet.

[17] Vnde cum plerosque / de incorporeis rebus habeamus intellectus, tunc de his quoque corporeis quae nullo unquam sensu attracta/vimus; oportet, iuxta Aristotelem, imaginationem dici, quam nos supra descripsimus, omnem videlicet confusam animae / perceptionem sine sensu, sive illa quidem perceptio ex sensu surrexerit sive minime.

[18] Quod vero Aristoteles dicit, / intellectus nostros minime absque imaginationibus haberi. ita accipiendum est, arbitror, quod, dum in aliqua re per in/tellectum aliquam eius naturam aut proprietatem deliberare nitimur eamque solam attendere curamus, ipsa sensus / consuetudo, a quo omnis humana notitia surgit, quaedam per imaginationem ingerit animo, quae nullo modo / attendimus.

[19] Verbi gratia, dum in homine hoc solum quod ad humanitatis naturam attinet intelligere / nitimur, utpote animal rationale mortale, circumscriptis scilicet omnibus aliis quae ad substantiam humanitatis non attinent, / profecto multa se per imaginationem nolenti animo obiciunt quae omnino ab intentione abiecimus, ut/pote color aliquis sive longitudo aut membrorum quaecumque dispositio et pleraeque accidentales formae corporum / quas frequenter sensibus experti sumus. Adeo quidem ut, quod mirabile est, dum aliquid tamquam incorporeum per intel/lectum attendo, sensuum usu tamquam corporeum imaginari cogor, vel dum aliquid tamquam non coloratum in/telligo, necessitate consuetudinis sensus

tamquam coloratum imaginor.

[20] Sensus quippe in nobis / primum excitantur et frequentes sunt;
deinde ad imaginationem, tandem ad intellectum humanus surgit animus.
/ Quod vero primum didicimus firmiter retinemus; hinc est illud
Horatianum (*Ep.* I.ii 69-79):

*Quo semel est inbuta recens / servabit odorem
Testa diu.*

Adeo autem, ut supra meminimus, sensus consuetudo adnectitur² no/bis, ut
vix aut numquam aliquid intelligere valeamus, quod non tamquam
corporeum et corporeis proprietatibus subiectum / imaginemur. Ideo
autem dictum est vix quia fortassis, iuxta Boethium, intelligentia quam
paucorum admodum hominum et solius Dei esse dicit, omnem et sensum
et imaginationem ita transcendit ut sine utro/que habeatur, ut videlicet nihil
animo occurrat nisi id solum quod intelligitur atque attenditur. [65r]

[21] Est itaque intelligentia huiusmodi intellectus quem nulla
confusa perceptio animae comitatur, sive per imaginationem sive per
sensem. Deo autem clarum est nec sensum nec imaginationem inesse
posse, cum sit utrum/que confusa animae perceptio, sed perpetuo eum
cuncta intellectu continere, ceu, si diligentius consideremus, idem est
intelligere quod scire.

[22] Quod vero Boethius dicit intelligentiam paucissimorum
hominum esse, nequaquam, iuxta Aristotelem, in hac / vita contingere
credimus, nisi forte per excessum contemplationis revelatio divina alicui
fiat / magisque hunc excessum mentis ab Aristotele scientiam quam
intellectum appellari credimus, nec eum / humani animi dicendum sed
divini; cum iam a Deo assumpta anima ipsum quodammodo induit, et /
deficiente et quodammodo in nobis moriente homine, suscitatur Deus.

[23] Opponit fortassis aliquis adversus / Aristotelem quod, cum
sensus et intellectus simul sunt, habetur intellectus sine imaginatione. Ad
quod respondemus / non ita esse. Cum enim lignum quod video intelligo,
duritiam tamen eius vel aliud aliquid quod visus non percipit / imaginor, et
ita absque imaginationibus nostros intellectus non esse, bene dicit
Aristoteles. /

DIFFERENTIA EXISTIMATIONIS AD INTELLECTUM

[24] Visa autem nunc differentia intellectuum / ad sensum³ et
imaginationem seu etiam rationem, restat eam ad existimationem et

² adnectitur] dn()at(ur) seu dn()cit(ur) A

³ sensum] sens[u]u(m) A

scientiam assignare. / Inde autem maxime existimatio idem quod intellectus videtur esse, quod nonnumquam intelligere pro existimare dicimus, et opinionis / nomen, quod idem est quod existimatio, ad intellectum quandoque transfertur. Sed differunt quod existimare credere est, et ex/istimatio idem quod credulitas sive fides.

[25] Intelligere autem speculari est per rationem, sive ita credamus / esse sive minime. Vnde cum audio dici 'Homo lignum est', non minus huius propositionis intellectum concipio, si / tamen conceptui fidem non adhibeam, hoc est non ita ut concipio esse credam. Omnis itaque qui aliquid ex/istimat, id quod existimat necessario intelligit; non autem e conuerso.

[26] Nec ulla est existimatio, nisi de eo quod / propositio dicere habet, hoc est de aliqua rerum vel coniunctione vel divisione. Vnde numquam eam sine propositionis in/tellectu haberi constat.

¶ SCIENTIAE AD EXISTIMATIONEM SIVE INTELLECTUM /

[27] Scientia autem neque intellectus est neque existimatio, sed est ipsa animi certitudo quae non minus, absente vel / existimatione vel intellectu, permanet. Alioquin dormientes scientiam amitterent, cum Aristoteles / scientias et virtutes ex diuturnitate sui inter habitus potius quam inter dispositiones collocet⁴.

[28] Hoc⁵ de differentia intellectuum ad supraposita .V. dici sufficiat.

¶ DE DIFFERENTIA INTELLECTVVM /

[29] Nunc autem, iuxta promissionis nostrae propositum, ipsos ab invicem intellectus superest diligenter / distinguere, ut secundum eos clara fiat sermonum discretio.

[30] Distinguendum est igitur qui sint in/tellectus qui compositi, et qui uni quive multiplices, qui etiam sani, qui cassi, et qui veri vel fal/si dicendi sint, quidque inter componentem et compositorum referat intellectum vel dividentem et divisorum, / seu dividentem et abstrahentem.

¶ QVI INTELLECTUS SIMPLICES, QVI COMPOSITI /

[31] Simples quidem dicimus intellectus sicut et simplices quasdam actiones aut tempora quae scilicet nullis succe/dentibus sibi partibus coniunguntur, compositos vero e contrario. Sicut enim

⁴ collocet] colloc[ar]& A, collocavit *Morin*

⁵ Hoc] h(aec) A

sermonum qui intellectus excitant, / ita est et intellectuum natura, ut videlicet sicut sermonum alii simplices sunt, singulae scilicet dictiones, a/ii compositi, velut orationes quas ex diversis necesse est confici dictionibus propriam in ipsis significationem tenentibus; ita et intellectus ex sermonibus habiti vel iuxta ipsorum instructionem habendi, modo simplices sunt / qui videlicet ex simplicibus habendi sunt sermonibus, modo compositi qui ex compositis.

[32] Sicut enim qui loquitur / et dicit 'homo ambulat' per plures progreditur significativas dictiones, ita qui audit ex singulis dictionibus / proprios colligendo intellectus procedit. Primum quidem hominem intelligendo, cum videlicet audit homo quod ad / significandum hominem institutum est; postea ambulationem, cum audit ambulat, eam insuper homini copulando. /

[33] Attende autem quod diximus intellectum simplicem non qui omnino partibus caret, sed qui per successionem / nullas habet. Saepe enim per dictionem unam plura intelligimus simul, veluti cum audimus 'duo' vel 'tria' / vel etiam hoc nomen 'plura', vel 'populum' vel 'gregem', vel 'acervum' vel 'domum' et quodlibet nomen multarum comprehensivum rerum, sive partium in quantitate convenientium sive materiae simul et formae. Nam hominis nomen et materiam ipsam *animal*⁶ et rationalitatem et⁷ mortalitatem simul determinat, sed simul omnia non per successionem in ipso nomine intelliguntur.

[34] Et plures fortasse sunt simul actiones in uno simplicis sermonis intellectu, secundum / hoc quod plura concipit animus, ut videlicet ex unaquaque re quam deliberat, unam habeat actionem. Sed tamen non minus / simplex est intellectus dicendus si nullis per successionem partibus tamen dicitur; possunt itaque eadem res et per simplicem simul intellectum concipi, et per compositum succedentem. Nam et tres lapides ante me positos uno / intuitu modo simul video, modo per successionem pluribus obtutibus unum post alium video.

[35] Sicut ergo sensu, ita / et intellectu agitur, ut videlicet modo aliquid simul animus per intellectum simplicem speculetur, modo per successionem diversis intellectibus diversa. Et haec est, ut arbitror, differentia intellectuum dictionis et orationis easdem prorsus res significantis, quod videlicet per dictionem quae nullis scilicet significativis partibus / constat, omnia simul intelligimus; per orationem vero, eadem per successionem colligimus.

⁶ animal] al' A, animalis *lexit Morin*

⁷ et *scripsit Morin, om. A*

[36] Verbi gratia, cum / sit eadem secundum conceptionem rerum sententia huius nominis ‘animal’ et eius diffinitionis quae est ‘corpus animatum sensibile’, / modus tamen intelligendi in eo, ut diximus, differt, quod per nomen simul illa tria, per diffinitionem succedenter / eam intelligimus, sicut dictiones ipsas succedenter audimus priusquam naturam corporis attendentes, cum / audimus corpus, deinde proprietatem animati, et postmodum sensibile.

[37] Est itaque intellectus nominis et diffinitionis / eius proprie, quodammodo idem et quodammodo diversus. Idem quidem secundum effectum intellectarum rerum, quia videlicet / in utraque voce easdem res intelligimus.

[38] diversus autem, quia ibi omnia simul, hic succedenter, for/mas scilicet superaddendo materiae iam antea intellectae. Et cum in utroque intellectu animalis natura in/tegre concipiatur, tam secundum materiam scilicet eius quam secundum formas, in quibus tota animalis constitutio consistit, / intellectus nominis coniunctorum⁸ seu compositorum dici potest, non tamen aut coniungens aut / et e contrario intellectus orationis.

[39] Quippe qui hoc nomen ‘animal’ audit, simul haec tria: corpus, et animationem, / et sensibilitatem, ut in substantia animalis coniuncta, attendit, et ideo hic intellectus, qui de rebus ut iam con/iunctis habet, coniunctorum est.

[40] Ille autem coniungens est intellectus qui, per successionem progrediendo, quibusdam rebus prius intellectis alias postmodum intellectas aggregat, veluti cum a/nimationem et sensibilitatem materiae primitus intellectae tamquam formas per intellectum adiungi/mus, hoc est ut informantes eam quam primo pure conceperamus, postmodum attendimus. /

¶ IN QVO DIFFERANT INTELLECTUS DISIUNCTORUM AD DISIUVNGENTE

/

[41] Sicut autem / alius est intellectus coniunctorum⁹ quam coniungens, ille¹⁰ quippe dictionis est, hic¹¹ orationis, ita intellectus / divisorum et dividens. Sicut enim animal intellectum coniunctorum rerum facit, ita non-animal quod est infinitum / nomen et sonat res quae non est

⁸ coniunctorum] co(n)iuctoru(m) A

⁹ coniunctorum] conictor(um) A

¹⁰ ille *scripsit Morin*] hic A

¹¹ hic *scripsit Morin*] ille A

animal divisorum facit.

[42] Et sicut animalis definitio coniungentem facit intellectum, / ita descriptio non animalis dividendam, quae est res quae non est animal. Prius quippe in hac oratione ‘res quae non est animal’ / rem simpliciter attendo per praemissionem nominis huius quod est ‘res’, postmodum per hoc quod subditur ‘quae non est animal’, animalis / naturam a re quadam separo, ut iam quamdam rem tamquam non sit animal concipiam.

[43] Sunt itaque intellectus / coniunctarum vel divisorum rerum: dictionum tantum. Coniungentes vero vel dividentes intellectus / orationum tantum sunt. Illi quippe simplices sunt, isti compositi.

[44] ¶ Sunt plerique fortassis / qui intellectus simplices nullas omnino partes habere concedant, neque scilicet per successionem, ne/que simul. Qui enim, inquit, plura simul intelligit una simplici actione omnia simul at/tendit.

[45] Sed in hoc quidem refellendo, non nobis persistendum censemus, in quo aut comprobando aut repro/bando mihi nunc occurrit ratio. Haec de simplici et composito intellectu, sive de intellectu con/iunctorum et coniungente, vel divisorum et dividende ad praesens dicta sufficiant.

Nunc de uno et mul/tiplici consideremus intellectum.

¶ QVI VNI, QVI MVLTIPLES INTELLECTVS /

[46] Vnos autem dicimus intellectus quicumque simplices sunt, vel si sunt compositi, in una coniunctione vel / divisione seu disiunctione consistunt. Multiplicem autem intellectum e contrario accipimus, hoc est / quicumque horum nullum habet.

[47] Vna autem est coniunctio, vel divisio, sive disiunctio intellectus per quam / animus continue, ex uno mentis impulsu, progreditur et una dirigitur intentione, per quam ei quod pri/mum intellectum est aliquid coniungendo vel disiungendo, vel inter ipsum et aliud disiungendo, cursum / quodammodo inceptum sine interruptione consummet.

[48] Tunc autem unam huiusmodi coniunctionem a/nimus habet, cum sic aliqua per successionem attendit, ut ea sic invicem aptet, ut per ea discurrendo / unam conficiat entiam, et insuper quotienscumque ad vim unius affirmationis quocumque modo aliqua invicem colli/gat, sive per praedicationem scilicet, sive per conditionis vel temporis **comitationem**¹², vel quolibet alio modo, dum hoc videlicet, / ut supra generaliter commemoravimus, uno mentis impulsu continue fiat.

¹² comitationem] comit(ati)one(m) A, coniunctionem *lexit Morin*

[49] Sed haec quae tetigimus / paucis declaremus exemplis: cum dico ‘animal rationale’, si continue ea profero, auditor ita animal et / rationalitatem concipit ut unam rem ex animali et rationalitate constituat, quod est animal rationale. Nec minus cum / dico ‘animal non rationale’, sic et animal et non rationale demonstro, ut tamen ad unam substantiam ea copulem, idem videlicet tam / animal quam non rationale esse insinuans. Fit¹³ itaque hoc loco, cum dicitur ‘rationale’, quaedam et coniunctio et divisio: coniunctio / scilicet non rationalis¹⁴ ad ‘animal’, et divisio, hoc est remotio, rationalis. Nec refert ad conceptionis modum vel unitatem / sive in re ita sit ut concipitur sive non, sed ad conceptus solummodo veritatem. Aequae enim unus est intel/lectus lapis rationalis vel chimaera alba quomodo animal rationale vel homo albus. Vnde et huiusmodi orationes aequae |66r| unam reddunt propositiones quomodo et ille.

[50] Transitive quoque coniunctionis intellectus unitatem essentiae non / respuit, cum videlicet dicitur ‘domus Socratis’ vel ‘similis Socrati’ vel ‘accusans Socratem’ vel ‘utens Socrate’. Licet enim sup/positio obliqui casus ad eandem personam non fiat cum praecedenti dictione, ut videlicet eadem res subiecta utrique dictioni / insinuetur, sequens tamen dictio, ex positione, constructionis proprietatem quamdam determinat in re praecedentis dictionis, / ex qua quidem proprietate cum illa re convenienti, una quaedam res compacta concipitur. Cum enim dicitur / ‘domus Socratis’, ipse genitivus, praeter propriam nominationem de Socrate, possessionem quamdam determinat circa rem prae/cedentis dictionis, dum eam tamquam a Socrate possessam insinuat, et tale est ‘domus Socratis’ ac si diceretur ‘domus socra/tica’. Similiter ceteri obliqui transitive aliquibus vocibus copulati quasdam terminant proprietates circa / res praecedentium dictionum, secundum aliquem modum sese habendi ad res suas.

[51] Atque ita ex rebus praecedentium / dictionum et proprietatibus per obliquos circa eas determinatis, quaedam unae res compactae intelliguntur. / Saepe autem contingit in uno intellectu plures fieri coniunctiones aut divisiones sive disiuncti/ones, nec tamen ideo unitas tollitur intellectus, quia in toto intellectu unius coniunctionis summa / est.

[52] Verbi gratia, si dicam ‘homo ambulans qui currit’ vel ‘homo ambulat qui currit’, duae sunt coniunc/tiones: una quidem cursus ad hominem, in eo quod dicitur ‘homo qui currit’; altera ad hominem currentem, / cum adiungitur ‘ambulat’. Haec est enim recta constructionis series ‘homo qui currit ambulans’, ‘homo qui / currit ambulat’, et fit in

¹³ Fit] Sit *a.c. A*

¹⁴ rationalis] r(ati)o(n)al(is) *seu* r(ati)o(n)al(e) *A*, rationale *lexit Morin*

summa totius orationis una copulatio, ambulationis scilicet ad hominem talem, id est, curren/tem. Sed et si dicam ‘homo qui currit est homo qui ambulat’, tam in praedicata oratione quam in subiecta, una per se / fit coniunctio. Sed quia ad hoc fiunt ut de ipsis rursus in summa totius propositionis una fiat coniunc/tio, hominis scilicet qui ambulat ad hominem qui currit, unum reddunt intellectum.

[53] Cum itaque plures con/iunctiones in uno intellectu ita conveniunt ut uni subserviant omnes, et propter hoc iste habentur / ut una ex eis constituatur, unum necesse est intellectum esse ad quem habendum uno mentis im/pulsu continue animus tenditur.

[54] Multiplicem vero intellectum dicimus multos intellectus / ab invicem dissolutos, ut si dicam ‘homo lignum’ vel ‘rationale mortale’ vel ‘animal’ et postmodum, paululum / quiescens, addam ‘rationale’, divisos intellectus nec ad unam rem concipiendam convenientes, bi/nis dictionibus demonstro, ex unaquaque scilicet dictione, re sua concepta scilicet nequaquam rei al/terius alteram rem copulando, ut unum quoddam intellectus conficiat. In singulis quippe conceptionibus / in se iterum animus redit, quasi in singulis motum intelligentiae suae inchoet; nec ideo con/tinue ab uno ad alterum decurrit ac per hoc unitas intelligentiae tollitur et continuati/o interciditur.

[55] Haec de unitate ac multiplicitate intellectuum satis sit inpraesentiarum dix/isse.

¶ QVI SANI INTELLECTVS VEL CASSI /

[56] Nunc ordo est, iuxta propositi nostri praetitulationem distinguere qui sani vel cassi intellectus, qui etiam veri / vel¹⁵ falsi dicendi sint. Sanos quidem dicimus intellectus per quoscumque ita ut sese / res habet attendimus, sive illi quidem sint simplices, sive compositi.

[57] Cassi vero e contrario dicuntur, tam simpli/ces quam compositi, quos frequentius opiniones quam intellectus vocare consuevimus. Vnde Aristoteles: “Opinio”, / inquit, “eius non est quoniam est, sed quoniam non est”, et Boethius, in editione super Peri hermeneias: eum qui falsum intelligit perhibet / magis dicendum esse decipi quam intelligere.

[58] Aristoteles tamen, tam veras quam falsas conceptiones intellectus appellat, / ubi videlicet in eisdem Peri hermeneias dicit: “Est autem quemadmodum in anima aliquotiens intellectus sine vero vel falso, a/liquotiens, cum iam necesse est, horum alterum inesse etc”. Et rursus

¹⁵ vel + [cassi intellect(us)] A

“Circa compositionem enim”, inquit, “et divisionem est / veritas vel falsitas’. Sanos autem intellectus Aristoteles in eodem rerum similitudines appellat, hoc est ita / concipientes ut rei status sese habet, veluti cum hominem intelligo, vel etiam hominem esse risibilem, vel non esse rudibilem.

[59] Singuli intellectus, quia cum statu rerum concordant, sani sunt. Cassi vero quidem e contrario sunt, ut / si videlicet intelligam chimaeram quae omnino non est, vel chimaeram esse aliquid cum omnino nihil sit, quia enim hic intellectus chimaerae, in rerum eventu, rem subiectam non habet quae videlicet res, secundum huiusmodi intellectum, sane de/iberari valeat, ut scilicet eam rem veraciter attendi chimaeram liceat, cassus est omnino intellectus. / Sic etiam intellectum huius nominis, quod est ‘homo’, cassum esse contingeret, si haberetur homine ex toto non existente.
/

[60] ¶ Veros autem vel falsos intellectus dicimus eos solummodo qui compositi sunt; tam componentes, sicut eos qui sunt / affirmationis, quam dividentes, sicut eos qui sunt negationis. Iuxta illud quidem Aristotelis, quod supra meminimus “Est / autem quemadmodum in anima etc”, et rursus “Circa compositionem enim etc”.

[61] Nota quod, cum dicimus secundum simplicem intellectum / aliquam rem vel vere vel falso de/iberari, ut si aliquam rem hominem vel chimaeram esse attendam, non ita esse accipiendum ut per simplicem intellectum id faciamus, ita scilicet ut ipse simplex intellectus aliquid esse aliquid concipiat, hoc est ad hoc intelligendum sufficiat quod nequaquam est, nisi componentis intellectus qui per affirmationem exprimendus / est, non per simplicem dictionem.

[62] Est itaque aliud secundum intellectum aliquem de/iberari aliquid, aliud per intellectum / de/iberari aliquid, hoc est ipsum sufficere ad attendendam quamcumque rerum coniunctionem vel divisionem, ut ex hoc de/iberatio ipse dicendus sit. Ille quippe intellectus, secundum quem de/iberatur aliquid, pars est de/iberantis intellectus in qua vis totius de/iberationis consistit, ut sunt intellectus praedicatorum terminorum, veluti cum hominem esse / animal, et margaritam esse lapidem sive albam proponimus.

[63] Subiectus quippe terminus tantum ad accipiendum est rem / quam de/iberare volumus, ponitur; praedicatus vero ad denotandum statum secundum quem eam de/iberari volumus, hoc est / attendi eam secundum illius status proprietatem quem ei copulamus. Vnde bene secundum intelligentiae quoque, non tantum constructionis ordinem, subiectum dicimus terminum per quem, in intellectu primo, res substernitur quam

deinde, in copulatione vel remotione alicuius, deliberemus. Quae quidem copulatio vel remotio, coniunctio vel disiunctio, / praedicato perficitur, in qua scilicet coniunctione vel remotione praedicati de re subiecta id quod de ipsa demonstrare / intendimus dicimus.

[64] Vnde cum dicimus ‘Socrates currit’ vel ‘Socrates non currit’, si quis de quo loquamur quaerat, respondemus ‘de Socrate’; et si quid de ipso dicamus interroget, respondemus currere ipsum vel non currere, quod scilicet ad copulationem vel remotionem praedicati pertinet. Vnde et bene Aristoteles pro ‘praedicari’, ‘dici’ utitur, / ut videlicet praedicatum de subiecto dici astruat, non subiectum de praedicato, et sit praedicatum quod dicitur, et subiectum de quo dicitur. / Illud quippe dicitur, sive significatur, de aliquo per quod appositum de ipso aliquid monstratur. Vnde et significari praedicatum dicit, cum ait in secundo Peri hermeneias significans aliquid de aliquo, hoc est praedicando, essentiam, et in eodem, ipsas / praedicatorum coniunctiones vel remotiones vocat appositiones. Sicut autem in eo quod dicitur vis enuntiationis / consistit, in quo ipsa consummatur atque perficitur, ita in intellectu termini qui dicitur, hoc est praedicatur, vis deliberantis / intelligentiae constituitur.

[65] Omnis itaque intellectus sive simplex, ut homo, sive compositus, ut homo albus, / secundum quem res aliqua vere deliberari potest, sanus est, etiam si quadam significari voce possit quae de nullo / vere enuntiariqueat, ut sunt dividua nomina, sicuti ‘quisque’, ‘omnis’, ‘uterque’. Tantumdem quippe valet in intellectu ‘quisque’ vel ‘omnis’ simpliciter dicta quantum si dicatur ‘multitudo omnium rerum’. Et ‘uterque’ quantum ‘isti / duo’ vel ‘illi duo’. Cum itaque multitudinem omnium rerum attendimus esse multitudinem omnium / rerum, fit deliberatio secundum intellectum horum nominum ‘quisque’ vel ‘omnis’. Et cum attendimus istos duos / esse istos duos, secundum intellectum huius nominis relativi, quod est ‘uterque’. Licet enim haec nomina quae dividua sunt, in constructione cum illis vocibus quae dividue non sunt, sed magis collective, eosdem habent intellectus, non tamen idem in enuntiatione valent, cum haec nomina de aliquo praedicata divisim, hoc est sigillatim, omnes res quas continent copulent. Vnde dividua dicuntur; illa vero coniunctim, id est omnia simul, non singula per se.

[66] Similiter et subiecta / eandem vim in subiectione custodiunt quam habent in praedicatione. Ut videlicet, per ista quae dividua sunt, singulae res praedicato supponantur; per illa vero, omnes simul; licet haec sit praedicationis divisorum et subiectionis differentia, quod, per positionem copulata, / falsam semper enuntiationem reddunt, veluti si dicam ‘uterque est uterque’, vel ‘omne est omne’, hoc est unaquaequae res

/ est unaquaequae.

[67] Vere autem subici non recusant, veluti cum dicimus ‘uterque est homo’ vel ‘unumquodque est aliquid’; eadem / etiam fortasse in intelligentia voces sunt, si dicatur ‘homo et equus’ et dicatur ‘homo vel equus’. Nihil quippe ad in/telligentiam referre videntur, sed ad constructionem. Nam aequae hic et ibi hominem et equum duo haec mente concipio. Sed in constructione, voces iste aliis sociatae longe diversum efficiunt sensum. Non est itaque ne/cesse ut eadem sint penitus voces in significatione, idem penitus in contextu constructionis valeant, de quo plenius in constructionibus prosequimur.

[68] ¶ Differt autem ab invicem dividens, et disiungens, et abstrahens / intellectus, quod dividens intellectus negationis est, et aliquid ab aliquo removet; veluti si intelligam ho/minem non esse equum, vel sanum non esse aegrum, vel stantem non sedere. Disiungens vero affirmationis, nec remotionem aliquam alicuius ab aliquo facit, sed ex pluribus quae mente concipit, unum tantum constituit, ut si aliquid esse hominem vel equum / intelligam, vel esse sanum aut aegrum, vel aut stare aut sedere; ac similiter, quicumque sunt hypotheticarum / disiunctarum intellectus, disiungentes dicuntur. Quod quidem vis ipsa disiunctivarum coniunctionum facit. /

[69] Illud quoque inquiri ac definiri necessarium iudico utrum omnis intellectus, aliter quam res sese habeat at/tendens, cassus ac vanus dicendus sit? Et rursum, utrum omnis, qui rem aliquam ut se ipsa habet concipit, / sanus sit iudicandus?

[70] Si enim sic esse ponamus quod equidem ponendum videtur, nonnulla fortassis *incurre/mus*¹⁶ inconvenientia. Omnis quippe per abstractionem habitus intellectus rem aliquomodo aliter quam se / habet concipit; et si alio modo eam ut se habet attendit, et vix aliquis intellectus de re sensui non subiacen/te habetur, qui eam in aliquo aliter quam subsistat non concipiat? Per abstractionem autem illos dicimus intellectus / qui, vel naturam alicuius formae, absque respectu subiectae materiae, in se ipsa speculantur, vel naturam **[67r]** quamlibet indifferenter, absque suorum scilicet individuorum discretionem, meditantur.

[71] Verbi gratia cum colorem corporis / vel scientiam animae in proprio esse suo attendo, in eo scilicet quod color est, vel scientia, seu qualitas, vel in quocumque alio esse suo substantia/rum subiectarum respectu composito¹⁷, tunc equidem vi rationis, formas a subiectis

¹⁶ i(n)curre/m(us) A, ibi curremus *lexit Morin*

¹⁷ composito] 9p(os)[o]sito A

substantiis quodammodo abstraheo, eas videlicet / solas in propriis naturis per se speculando, non cum ipsis subiecta earum attendendo. Sed cum naturam humanam, quae singulis inest hominibus, ita indifferenter considero ut nullius hominis personalem discretionem attendam, / hoc est simpliciter hominem excogito in eo scilicet tantum quod homo est, id est animal rationale mortale, non etiam in eo quod est hic homo vel ille, universale a / subiectis abstraheo individuis.

[72] Fit itaque abstractio superiorum ab inferioribus, sive scilicet universalium ab / individuis per praedicationem subiectis, sive formarum a materiis per foundationem subiectis.

[73] Subtractio vero / e contrario dici potest, si quis videlicet subiecta superpositis subtracta per intelligentiam tollat, ac per se haec / quoque sine illis conspiciat; veluti cum aliquis subiectae naturam essentiae, absque omni forma, nititur speculari.

[74] Vterque autem intellectus, tam abstrahens scilicet quam substrahens, aliter quam res se habet concipere videtur, cum videlicet utroque res coniunctas divisim intelligo, quae divisim non subsistunt; modo videlicet solam materiam per se, modo solam attendendo formam; praeterea nemo, cum aliquam rem attendit, eam excogitare sufficit secundum omnes naturas eius / aut proprietates, sed secundum aliquas tantum. Cum itaque rem quamlibet secundum aliquas tantum naturas eius vel proprietates / attendimus, ipsa autem res non secundum eas tantum quas consideramus sese habet profecto aliter quam ipsa sit eam / consideramus.

[75] Verbi gratia hoc corpus et corpus est, et homo, et calens, et candidum, et innumeris aliis naturis vel / proprietatibus subiectum; et aliquando tamen ipsum in eo tantum quod corpus est attendo, non in eo quod homo est, vel quod calet, / vel quod albet; et sic in singulis rebus quas intellectus noster percipit, aliquam tantum quae illis rebus insunt, / non omnia, attendit. Praeterea cum quislibet corpoream naturam simpliciter ac pure concipit, in eo scilicet tantum / attendens quod est corporea, id est corpus, aut quamlibet naturam ut universalem capit, hoc est indifferenter / absque ulla scilicet personali discretionem eam attendit profecto aliter eam intelligit quam subsistat. / Nusquam enim ita pure subsistit, sicut pure concipitur; sed ubicumque sit, innumeras, ut dictum est, aut / naturas aut proprietates habet quae minime attenduntur; et nulla est natura quae indifferenter subsistat, sed quaelibet res, ubicumque est, personaliter discreta est atque una numero reperitur.

[76] Corporea quippe substantia in hoc corpore, quid est aliud quam hoc corpus? Vel humana natura in hoc homine, hoc est in Socrate, quid aliud est quam ipse? Nihil utique aliud, sed idem penitus

essentialiter.

[77] Quis etiam res absentes vel insensibiles atque in/corporeas quas nullo attractat sensu, ut qualiter sese habeant cognoscere queat, longe aliter quam sint / non excogitet? Quis enim, cum aliquam conspexerit praesentem quam prius absentem cogitaverat, non reperiat eam / in multis contrario modo sese habuisse quam eam quam excogitaverat? Quis etiam res incorporeas ad modum corporearum non concipiat, veluti cum Deum aut animam cogitat, non eam iuxta formam habitumque / aliquem corporis attendat, quem tamen minime ipsam habere constat? Quis non ipsos spiritus tamquam localiter / circumscriptos ac membris compositos atque coloratos attendat, aliisque innumerabilibus modis, / quibus sola corpora sese habent, ipsos excogitet? Quippe, ut longe supra meminimus, tota humana notitia a sensibus surgit. Ac per hoc, insensibilium rerum status ad modum sensibilium excogitare, ipsa nos sensuum experimenta compellunt. Si itaque quotiens animus rem quamlibet aliter intelligit quam subsistit, vanus dicendus sit intellectus, quis intellectus humanus, iuxta rationes expositas, vanus dicendus non est?

[78] Nunc autem aliam propositi nostri prosequamur partem utrum videlicet omnis / intellectus sanus sit dicendus qui, ita ut sese res habet, eam intelligit? Quod, cum facile ab omnibus recipiatur, / habet tamen etiam hoc nonnullam inpugnationem.

[79] Quippe qui hunc hominem asinum esse intelligit, quod omnino falsum est, non quid, / in eo ipso quod hoc intelligit, intelligit et ipsum esse animal, et quoddam animal esse asinum, quae utraque vera sunt? Si enim, / iuxta aristotelicam sententiam secundi libri Peri hermeneias, eum qui opinatur, hoc est intelligit, bonum esse bonum, / necesse id ipsum opinari non esse malum, multo itaque probabilius qui intelligit hunc hominem esse asinum, hoc est / esse animal tale, concedendus est intelligere esse animal, cum in asino necesse sit animalis substantiam intelligi, sicut etiam vis / ipsa nominis specialis quod est asinus profitetur, in quo generale ipsum, quod est animal, necesse est per intelligentiam contineri. At non ita in uno contrario necesse est alterius contrarii intelligentiam concipi. Ac per hoc, profecto / qui intelligit hunc hominem esse asinum, verum intelligere conuincitur. Vnde et hunc falsum intellectum, qui ut / sese res habet concipit, verum concedi convenit. At rursus, quis non abhorreat veritatem et falsitatem, contrarias formas intellectuum, eidem simul inesse intellectui, vel ab eadem anima, quae indivisibilis est, / simul sustentari?

[80] ¶ Nunc itaque suprapositas solvamus quaestiones, atque

inpugnationes ipsas, / quae veritatem perturbare videntur, impugnemus.

[81] Quod igitur primo quaesitum est, utrum omnis intellectus aliter |67v| quam res sese habeat attendens eam vanus sit, duobus modis intelligi potest. Nam et cum dico ‘intelligo / istam rem aliter quam sit’, duo sunt sensus. Unus quidem huiusmodi si ita dicam quod alius modus sit intel/ligendo rem, alius in subsistendo, hoc est alius modus sit in intelligentia eius, alius in subsistentia ipsius. / Veluti si divisim attendam esse, cum ipsa tamen divisim non subsistat, hoc est sine aliquo sine quo ipsa non perma/net, vel si pure, vel si quis alius modus sit intelligentiae mee quam existentiae rei; et hic est unus / sensus, cum dicitur intelligo istam rem aliter quam sit, vel quam sese habeat. Alius vero sensus est si ita dicam ‘in/telligo hanc rem aliter quam sit’, hoc est in statu alio eam attendo quam ipsa in se habeat, vel quocumque modo / sese aliter habentem quam sese habeat. Et in primo quidem sensu, hoc adverbium ‘aliter’ ad hoc verbum ‘intelligo’ tamquam / modus ipsius copulatur; in secundo vero sensu, ad participium vel infinitivum verbi sequentis, quod ex / ipso verbo suo subaudiendum innuitur, ac si ita dicatur ‘intelligo rem aliter entem vel aliter esse / quam ipsa sit’, vel ‘aliter se habentem vel se habere quam se habeat’. Sic itaque quaestio supraposita potest intelli/gi, cum videlicet quaerebatur utrum omnis intellectus, aliter quam res sese habeat attendens eam, vanus sit? Et secundum / diversos sensus, diversae dandae sunt responsiones.

[82] Si enim ita quaeratur utrum omnis intellectus qui alium / modum attendendi habet quam res subsistendi vanus sit, non est concedendum. Multi namque et in/numerabiles modi sunt intelligentiae cuiuslibet rei, qui non sunt existentiae ipsius, sicut ex suprapo/sitis liquet. Si vero ita dicatur utrum omnis intellectus attendens rem aliter se habentem quam ipsa se habeat, / vanus sit, concedendum est. Eisdem modis determinandum est et respondendum, cum quaeritur utrum omnis qui dicit / aliter rem se habere quam se habeat, dicat falsum. Si enim ad hoc verbum, quod est dicit, copulemus hoc adverbium aliter, et non / ad hoc verbum, quod est habere, non est concedendum, ut, quicumque dicit aliter rem aliquam se habere quam ipsa se habeat, di/cat falsum. Cum enim aliquis, loquens celeriter, de eo qui lente currit dicit eum currere, itaque aliter dicit / hoc illum facere quam ipse hoc faciat, quia hoc celeriter dicit quod ille celeriter non facit, dum videlicet iste, hoc dicendo, ce/leriter verba proferat, cum ille celeriter cursum non agat.

[83] ¶ Nunc ad alterius quaestionis terminationem transeamus utrum videlicet / omnis intellectus sanus sit dicendus qui, ita ut sese res

habet, eam intelligit?

[84] At fortasse, nisi apponamus / tantum, non videtur annuendum, propter supraposita scilicet obiecta. Si autem ita dicamus quod omnis intellectus qui rem quam/ibet eo modo tantum attendit quo ipsa se habet, sanus est dicendus, ab omnibus statim **recipitur**¹⁸ ut, si Socratem intelligam / esse animal, vel non esse asinum, et in hoc solo quiescat intellectus meus, vel si intelligam tantum quoddam animal esse asinum, / hoc est quod quoddam animal sit asinus. Si autem intelligam Socratem esse animal irrationale, non intelligo tantum illo modo eum se / habere quo se habet, quia, per hoc quod irrationale super aggrego, modum quo se Socrates habet super gradior et excedo.

[85] Quisquis / itaque aliquam rem intelligit tantum eo modo quo se habet, sanum in hoc intellectum habet. Sed non fortassis ideo / necesse est simpliciter concedendum esse, ut videlicet omnis intelligens aliquam rem eo modo quo se habet sanum ha/beat intellectum, nisi forte addamus in eo quod illud intelligit.

[86] Nam fortasse cum intelligo Socratem esse / animal irrationale, in eo quod ipsum attendo esse animal, quod verum est, verum habeo intellectum, qui est pars compositi intellectus / falsi, sed non in eo quod hoc totum attendo esse animal irrationale.

[87] Quod, si quis obiciat quod eadem ratione concedendum / sit quod, is qui intelligit Socratem esse asinum, hoc est animal irrationale tale, verum vel sanum in hoc habet intellectum, pro eo scilicet / quod intelligat eum esse animal, non est audiendus. Cum enim hoc nomen asinus, quia simplex est sermo, simplicem / habeat intellectum et non ex partibus coniunctum, non possumus in praedicatione eius intellectus diversarum enunti/ationum distinguere, ut aliquem eorum sanum valeamus dicere. Totam quippe substantiam ac naturam asini / simul in hoc nomine, quod est asinus, significamus atque copulamur, et non per partes.

[88] De eo autem quod dictum est, obici / solet quod omnis qui intelligit Socratem esse asinum, intelligit quoddam animal esse asinum, et omnis qui intelligit quoddam animal / esse asinum, intelligit verum, et ita omnis qui intelligit Socratem esse asinum, intelligit verum; facile respon/um damus quod videlicet, si medius terminus in eodem sensu sumatur, firma sit omnino complexio. Sed tunc, / pro diversa acceptione eius, modo altera et modo altera de praemissis propositionibus probanda erit.

[89] Est autem me/dius terminus intelligit quoddam animal esse

¹⁸ recip(itu)r A, recepitur(!) *lexit Morin*

asinum, quod duobus modis accipi posse videtur. Uno quidem modo, si ita / dicamus intelligit de quodam animali quod sit asinus, et ita vera est prima propositio et falsa assumptio; alio / modo, si ita dicamus intelligit hoc quod quoddam animal est asinus, ac si dicatur: habet intellectum huius particu/laris affirmative ‘quoddam animal est asinus’. Et tunc quidem falsa est prima propositio et vera assumptio.

[90] Pos/sumus fortasse, et illud non irrationabiliter, dicere quod nemo intelligens Socratem esse animal irrationale, intelligit / in hoc eum esse animal, licet in intellectu hoc toto ille tamquam pars inclusus videatur. Eo quippe modo dicimus / intelligere quo dicimus proponere. Tota autem haec propositio ‘Socrates est animal irrationale’ non proponit Socratem esse animal, sed pars eius, / sicut nec ista consequentia ‘Si Socrates est margarita, Socrates est lapis’ proponit Socratem esse margaritam, vel Socratem esse lapidem. [68r] Alioquin, falsum proponeret haec consequentia, et illa propositio verum. Et ita qui hoc diceret¹⁹, falsum diceret, et qui illud / dicerent, verum. Sic, neque is qui intelligit Socratem esse animal irrationale, in hoc toto attendit esse animal, cum in / hoc solo nisus animi sui non perficiatur; neque quod intelligit quod si Socrates est margarita, Socrates est lapis, per hoc / intelligit aut Socratem esse margaritam, aut Socratem esse lapidem; neque hoc enim pro omni conceptu animi recte / quis intelligere dicitur, sed pro illo tantum conceptu in quo nisus ipse animi atque eius explicatio con/summatur atque perficitur.

[91] Vnde non est necesse ut, si alicuius intellectus conceptum habeam, quoquomodo / ideo illud intelligere dicar; et licet intelligere simpliciter sumptum sit ab intellectu, non tamen ideo in/telligere hoc sumptum est ab intellectu huius rei, cum videlicet, ut supra notavimus, intelligere, hoc non sit / simpliciter hunc intellectum habere, sed, sic eum habere ut insuper, nisus animi terminetur ibi ac per/ficiatur. Nam et significare idem est quod intellectum constitvere, non tamen significare aliquid idem est quod intel/lectum de eo constitvere. Alioquin, cum singuli sermones, intellectus quoque, sicut et res, significare dicuntur, / non tamen ideo de intellectibus rursus alios intellectus constituunt.

[92] ¶ Solet frequenter quaeri / de significatione atque intellectu universalium vocum, quas res videlicet significare habeant, aut quae res in / eis intelligantur. Ut, cum audio hoc nomen ‘homo’, quod pluribus commune est rebus ad quas aequaliter se habet, / quam rem in ipso intelligam quaeritur. Quod si, prout oportet, respondeatur quod homo in

¹⁹ diceret *scripsit Morin, dic& A*

ipso intelligitur, su/perest quaestio quomodo id verum sit, non vel hic homo vel ille vel alius aliquis ibi intelligatur, cum videlicet omnis / homo aut hunc aut illum vel aliquem alium esse constet.

[93] Sicut enim, inquiunt, cum homo sentitur, necesse vel hunc vel / illum vel aliquem alium sentiri, eo videlicet quod omnis homo sit vel hic vel ille vel alius, ita et de *intellectu*²⁰ / ad similitudinem sensus, ratiocinantur, ut videlicet, si homo intelligatur, necesse sit vel hunc vel illum vel / aliquem alium intelligi. Praeterea, ‘homo’ nihil aliud sonat quam quidam homo. Vnde et qui hominem intelligit, / profecto quemdam hominem intelligit, et ita hunc vel alium intelligit. Quod omnino falsum apparet.

[94] Ad / quod respondendum, arbitror, quod, si recte ratiocinari volumus, oportet significatorum²¹ *enuntiationum*²² / sensus diligenter attendere, ut secundum haec vim complexionis diligenter queamus discernere. Cum itaque dicimus / ‘homo intelligitur’, hic est sensus quod aliquis per intellectum naturam concipit humanam, hoc est animal / tale, attendit. Vnde si postmodum procedatur ita ‘sed omnis homo est hic vel alius, ergo concipit hunc vel alium’, non / recte syllogizat; immo ita potius dicendum esset: ‘Sed omnis intelligens hominem intelli/git hunc vel illum’. Tunc quippe recte medius terminus servaretur, et coniunctio extremorum per eum / recte procederet. Sed falsa esset assumptio. Similiter et cum dicitur ‘cappa desideratur a me’, hoc est desidero / cappam, licet omnis cappa sit haec vel illa, non tamen inde consequens ut hanc cappam vel illam desiderem. At / si ita diceretur ‘ego desidero cappam, et omnis desiderans cappam desiderat hanc vel illam’, tunc equidem recte / argumentatio procederet. Quod si quis dicat quod, eadem ratione, nec illa complexio concedenda est quod, si sentio / hominem, cum omnis homo sit hic vel ille, sentio hunc vel illum, concedo utique non esse firmam complexionem; / ex natura tamen ipsius sensus qui nonnisi in allquam rem existentem agat exerceri, non potest concedendum, arbi/tror, quod si quis hominem sentiat, hunc vel illum sentiat. At vero, intellectus non minus haberi potest, etiamsi res non / sit. Quia, et eorum quae iam praeterita sunt, per memoriam recordamur; et quae futura sunt, per providentiam iam concipimus; / et quae etiam numquam sunt, nonnumquam opinamur atque fingimus, ut chimaeram, centaurum, sirenes, hircoceruum.

[95] Non / est itaque necesse ut, si hominem intelligam, vel

²⁰ *intellectu A, intellectibus Morin*

²¹ *significatorum lexit Morin, sigc(ar)um A*

²² *enu(n)tiat(i)o(n)u(m) A, enuntiatorum lexit Morin; ‘significatorum enuntiationum’ i.e. those which are signified by enunciations*

aliquem conceptum habeam in quo naturam humanam concipiam, ideo hunc hominem vel illum attendam, cum multi alii et innumerabiles conceptus sint, in quibus hu/mana excogitatur natura; sicut haec ipsa simplex conceptio huius specialis nominis, quod est 'homo', vel hominis / albi simpliciter, vel hominis sedentis, vel etiam hominis cornuti, etsi numquam ille sit; et in quibuscumque conceptioni/bus natura humanitatis attenditur, sive cum discretione certae personae, ut Socratis vel alicuius alterius, / sive indifferenter, absque ulla scilicet personae certitudine.

[96] ¶ Quaerit etiam illud fortassis aliquis cum audio 'omnis homo', utrum intelligam omnem hominem, vel cum dicitur de aliquibus duobus quod alter eorum currit, / ut si intelligam alterum eorum currere, vel cum dicitur 'chimaera quae est alba', utrum intelligam chimaeram / quae est alba sicut cum audio 'chimaera' intelligo chimaeram, necnon etiam utrum cum audio hoc nomen 'non intelligibile', intelligam non intelligibile?

[97] ¶ At vero quis non recipiat quod, si intelligam omnem hominem, hoc / est unumquemque, non intelligam etiam istum? Nisi forte quis ita profiteatur se omnem hominem intelligere, ac / si dicat se huius orationis quae est 'omnis homo' habere conceptum, quod quidem verum est, etiam si neque hunc neque illum / distingatur. Nam et cum dicimus quod haec propositio 'omnis homo currit' dicit omnem hominem currere, non tamen ideo ponimus quod proponat Socratem currere vel Platonem. Alioquin multiplex esset, non una, sicut Aristoteles perhibet. [68v] Nobis tamen videtur non recte posse dici ut, quis omnem hominem intelligat, nisi etiam Socratem et singulos attendat, quod nemo / umquam facere, credo, sufficit.

[98] ¶ Sed neque, cum dicitur 'alter istorum currit', hoc est quidam ex iis currit, videtur concedendum ut intelligam alterum eorum currere, sed potius ut neutrum, cum videlicet neque hunc currere intelligam / neque illum. Et cum dicitur 'quidam homo currit', nullus potius dicitur ibi currere quam quidam, cum videlicet neque hic dicatur ibi / currere neque ille.

[99] Ad quod responderi potest quod, sicut haec propositio 'alter istorum currit' duos habet sensus: unum videlicet / hypotheticum disiunctae huius 'aut hic currit, aut ille currit'; alterum categoriae habentis

disiunctivum²³ subiectum, ac si di/catur ‘hic vel ille currit’; ita et cum dicitur ‘intelligo alterum istorum currere’, vel dico hominem currere quemdam, du/o sunt sensus in singulis. Unus quidem quod intelligo quod alter currit, vel quod dico quod quidam currit; alius quod in/telligo de altero quod currit, hoc est vel hunc intelligo currere, vel illum intelligo currere, vel dico si/militer de quodam quod currit. Et secundum priorem sensum, concedendum est quod quaerebatur, et non secundum alterum. Sed et for/tasse, cum dicitur neutrum intelligo currere, vel nullum hominem dico currere, plures sunt sensus in singulis. / Unus quidem affirmativus²⁴, et duo negativi. Si enim ita accipiatur ‘intelligo quod neuter²⁵ currit’ vel ‘dico quod / nullus currit’, affirmativus est sensus. Si vero ita quod neutrum intelligo currere, hoc est non intelligo quod / alter currit, vel ita neque intelligo hunc currere neque illum, duo sunt negativi sensus, et primus quidem / sensus est negationis dividens eius affirmationis, quam supra concessimus. Similiter determinandum est de eo quod dictum est / ‘nullum hominem dico currere’.

[100] ¶ Quod vero quaesitum est utrum cum dicitur ‘chimaera quae est alba’ intelligam chimaeram quae est / alba, nullo modo concedendum est, licet id verum sit quod habeam intellectum huius orationis ‘chimaera quae est alba’. / Tale est enim ‘intelligo chimaeram quae est alba’ ac si dicatur ‘habeo conceptum quo excogito chimaeram et ipsa est al/ba. Si autem dicatur ‘intelligo chimaeram albam’, verum esse potest, si videlicet habeam intellectum huius orationis ‘chi/maera est alba’.

[101] ¶ Illud autem concedendum aliquo modo videtur quod, cum audio hoc nomen ‘non intelligibilis’, intelligo / non intelligibile, hoc est habeo talem conceptum in quo excogito aliquid tamquam non intelligibile. Si vero ita / dicatur ‘intelligo non intelligibile’, hoc est habeo intellectum de aliquo, et non potest illud intelligi, falsum est / omnino. Et fortassis hic est magis proprius sensus. Sed et cum dicimus ‘non divisibile aliud hoc, aliud illud’, si quis ob / hoc dicat quod non divisibile dividitur, non videtur omnino verus esse sensus. Similiter et si dicam ‘Socrates est non praedicabilis / de pluribus’ vel ‘est quod non praedicatur de pluribus’, et similiter ‘Plato’, si ideo dicamus ‘non praedicabilis de pluribus’ vel ‘quod non praedicatur de pluribus’, / praedicari de pluribus nullo modo vere dici videtur. Si vero addamus ‘hoc universale non divisibile dividitur’ vel ‘hoc uni/versale non praedicabile de pluribus praedicatur de pluribus’,

²³ disiunct(ivu)m A, disiunctum *lexit Morin*

²⁴ affirmativus] affirm(us) A

²⁵ neuter] neutr(um) A

additio haec, verum quem intendimus ostendit sensum.

[102] ¶ Quaerit et illud / fortassis aliquis utrum quando intelligo chimaeram, et talis est sensus quod habeo conceptum huiusmodi, possit dici quod / intelligo chimaeram quae est intellectus. Verum quippe est quod habeo conceptum huiusmodi qui est intellectus. Ac rursus quis / recipiat quod intelligam chimaeram quae est intellectus, nisi et chimaeram intelligam, et illa sit intellectus. At profec/to si chimaera sit intellectus, utique et ipsa est. Et cum ‘chimaera’ dicat animal tale, profecto et quoddam animal intellectum esse / constat.

[103] Ad quod respondeo²⁶ quod cum dicitur ‘intelligo chimaeram’ vel ‘chimaera intelligitur’, figurativa est locutio. Si / vero dicam ‘intelligo chimaeram quae est’, transit in locutionem propriam, quia iam per hanc orationem ‘chimaera quae est’, agitur tamquam perso/naliter de re aliqua quae constituitur et ponitur esse. Nam et cum dicitur ‘quae est’, non ‘qui est’, ad chimaeram personaliter relatio fit per fe/mininam vocem, quae eiusdem est generis, non ad intellectum. Et notandum quod est necesse quod, cum hae duae orationes ‘intelligo / chimaeram’ et ‘habeo talem intellectum eius’ sint sensus per se dictae quod, ideo cuilibet alicui coniunctae, eum peni/tus intellectum servant, quia saepe eius sensus sunt sermones per se sigillatim dicti, qui tamen in contextu constructionis / longe aliam vim habent.

[104] Haec de speculationibus, hoc est intellectibus, dicta nunc sufficient.

²⁶ respondeo] respon. A